

RAPORTUL DINTRE UMANISM ȘI BISERICĂ ÎN EPOCA RENAȘTERII

Radu POPUȘOI

Universitatea Tehnică a Moldovei

Abstract: Una din principalele principii ale filosofiei este că totul se află în continuă mișcare/transformare/evoluție; aceleași legi se respectă și în cadrul istoriei. Astfel, creștinismul începând cu dezvoltarea sa a trecut prin mai multe faze până când sa afirmat ca un factor important în viața societății, printre care putem enumera: apologetica, patristica și scolastica. Însă, odată cu dezvoltarea societății, apar unele întrebări începând cu rolul autoritar al bisericii și terminând cu alte interpretări a textelor sfinte/punerea la îndoială a Sfintei Scripturi care subminează religia creștină, din aceste motive apărând Renașterea și umanismul. Astfel, timp de mai multe secole putem observa o confruntare între biserică și umanism, o rivalitate între două puteri: religia și știința, pentru determinarea „adevărului”,.

Cuvinte-cheie: Renaștere, umanism, naturfilosofia, panteism, protestantism, contrareforma.

1. Cauzele apariției Renașterii.

Renașterea reprezintă o perioadă istorică cuprinsă între sec.XIV-XVI care este caracterizată ca o perioadă a dezvoltării culturii, științei, lupta de emancipare față de controlul rigid al bisericii și crearea unei noi mentalități progresiste antibisericești, deci putem spune că în mare parte, Renașterea reprezintă rivalitatea dintre umanism și biserică.

Principalii factori care au stat la baza apariției Renașterii sunt:

- A. Abuzul de putere a monarhilor și creșterea corupției în interiorul Bisericii; Privilegiile și imunitățile Bisericii Catolice care au nemulțumit burghezia (în formare) și orășenimea în general, care doreau o biserică ieftină, care să nu le stânjenească activitatea;
- B. Dezvoltarea comerțului și capitalismului;
- C. Reluarea și dezvoltarea curentelor filosofice antice;
- D. Criza filosofiei scolastice, scindarea ei în realism, nominalism, conceptualism;
- E. Tendința de a crea o morală independentă de rigorile percepțelor religioase, bazată pe rațiune și natură, pentru a proclama triumful omului asupra „sortii”,;

2. Principiile umanismului și reprezentarea ei în artă și arhitectură.

Rivalitatea dintre umanism și biserică s-a manifestat în toate domeniile vieții, precum cultura, arta, știința, educația, puterea politică/juridică, economia, din motiv ca la bază stătea supremația bisericii asupra credincioșilor, lucru pe care cu cât mai puternic umaniștii vroiau să îl destrame, cu atât mai mult biserica dorea să păstreze status quo/poziția privilegiată. Ideile de bază ale Umaniștilor erau: reintroducerea curentelor filosofice/culturii antice, ale căror punct principal era studierea naturii și supremația omului; astfel, în contradicție cu dogmatica creștină, umaniștii propagau studierea naturii (sau putem spune și dezvoltarea științei) și declararea „Omului”, în centrul Universului; anume aceste principii au fost introduse în toate aspectele vieții oamenilor în acea perioadă.

În artă și arhitectură începând cu sec.XIV se observă schimbări radicale pro-umaniste; apar primii pictori renascentiști precum Leonardo da Vinci, Michelangelo Bounarotti, Rafaelo, Sandro Botticelli prin apariția lucrărilor fără caracter pur religios („Mona Lisa”, „Nașterea lui Venus”). În arhitectură și sculptură, Renașterea se caracterizează prin apariția stilului gotic și reintroducerea reprezentării Omului în sculptură; astfel, apar opere arhitecturale precum: Notre Dame de Paris, Bazilica Sfântul Petru din Roma, castelul din Heidelberg, Biserica Neagră din Brașov, Mănăstirea Putna; opere sculpturale: „David”, „Sclavul orb”, „Sfantul Ioan Evanghelistul”.

3. Filosofia naturii sau Naturfilosofia.

Din cauza scindării filosofiei scolastice, apare nominalismul și conceptualismul în opoziție față de realismul conservator. Anume nominalismul (care propunea reintroducerea valorilor antice, reînceperea studierii naturii, științei, reintroducerea în utilizare largă a textelor filosofilor antici, anularea teocentriei și introducerea antropocentriei) a fost motivul care a condus la dezvoltarea societății în epoca Renașterii, ceea ce a dus la apariția filosofiei naturii.

Pentru a înțelege mai bine rolul științei umaniste/filosofiei naturii asupra Bisericii, analizăm principalele descoperiri științifice cu efectele sale asupra societății:

1. Fernando Magelan efectuează înconjurul lumii (1519-1521), ceea ce contrazice cu dogma creștină conform căreia Pământul ar fi plat;
2. Nicolaus Copernicus (1571-1630) introduce sistemului heliocentric, conform căreia Soarele se află în centrul Universului, iar Terra se rotește în jurul ei și a propriei axe. Această interpretare vine în contradicție cu sistemul geocentric conform căreia Terra se află în centrul Universului (Universul fiind sferic, și deci, finit), fiind stăpânită de Dumnezeu;
3. Giordano Bruno (1548-1600) refuză teoria lui Copernicus privind finitatea Universului; afirmă că Universul este infinit în care nu doar ca Soarele nu este în centrul Universului, ci însăși Soarele este doar un astru din mii de alți aștri. Universul cuprinde o mulțime de „lumi” solare, iar toate lumile, inclusiv cea în care trăim, se află în continuă schimbare și au un anumit început și sfârșit. Datorită ideii infinității lumii, Pământul se transformă într-o planetă neînsemnată în oceanul lumilor, ceea ce duce la năruirea construcțiilor teologice cu privire la poziția privilegiată a Pământului. Se năruie și afirmațiile scolasticii care considera că „cerul” este de o esență mai desăvârșită decât pământul, și că prin urmare între cer și pământ există o deosebire de calitate; ulterior înaintează teoria panteismului;
4. Johan Kepler (1571-1630) demonstrează că orbita corpurilor cerești este o elipsă și a calculat timpul revoluțiilor lor, descoperire ce vine în contradicție cu panteismul, conform căreia scopul lui Dumnezeu este perfecțiunea Universului;
5. Galileo Galilei (1564-1642) afirmă că Universul este infinit, materia este veșnică, iar natura este unitară. Totul în Univers se mișcă, totul se schimbă. La baza naturii se află o strictă cauzalitate a atomilor invariabili, care se supun legilor mecanicii. Punctul de plecare în cunoașterea naturii este observația și experiența.

4. Literatura-mijloc de protest al umaniștilor.

Un alt factor antibisericesc poate fi considerat literatura, mai ales după apariția tiparului la mijl.sec.XV. Aceasta se manifestă prin introducerea sentimentelor, valorilor și demnității umane, critici asupra Bisericii și chiar asupra Religiei Creștine. Printre cei mai renumiți scriitori putem enumera: Matteo Maria Boiardo („Orlando innamorato”), Martin Luther (Cele 95 de teze), Jean Calvin („Învățământul religiei creștine”), Erasmus din Rotterdam („Laus Stultitiae”), Dante Aligheri („Divina comedie”), Giovanni Boccaccio („Decameronul”), Niccolo Machiavelli („Principele”), Miguel de Cervantes („Don Quijote”), Thomas Moore („Utopia”). Problemele principale puse în discuție sunt: decăderea moravurilor și principiilor creștine (se referea mai ales la slujitorii bisericii); abuzul de putere din partea Bisericii și rolul ei în viața societății; crearea unei societăți creștine ideale, fără puterea autoritară a Bisericii; necesitatea creării unui „imperiu”, sub dominația Papei; valorile umane contemporane; calitățile/valorile/principiile monarhului și Papei. Totodată literatura umanistă dezvoltă fantasticul și romanul, care vor avea un rol important ulterior.

Noile curente religioase și reacția bisericii față de umanism.

Inițial Biserica nu întreprindea măsuri efective împotriva Umanismului, cu toate că era considerată ca un curent eretic. Odată cu scindarea filosofiei scolastice în realism, nominalism și conceptualism, Biserica acceptă curentul realist conservator, care propaga supremația religiei asupra societății, iar ceea ce privește nominalismul și conceptualismul – erau considerateeretice și totodată erau considerate ca alte puncte de vedere în interpretarea dogmei creștine.

Odată cu creșterea influenței Umanismului, apar un șir de curente religioase care militau împotriva Bisericii Romano-Catolice, precum anglicanismul, calvinismul, lutheranismul/protestantismul, hughenotoții.

Luteranismul reprezintă o teologie creștină de tip protestant, elaborată de preotul german Martin Luther (1483-1546). Această doctrină lupta împotriva corupției bisericești și abuzului acestora de putere. Intenția principală însă nu a fost crearea unei biserici noi, alternative, ci înnoirea Bisericii Universale.

Jan Hus (1371-1415) a criticat lăcomia și viața de desfrâu a clerului, proprietățile și averile lămuri ale bisericii. A luptat neobosit și înflăcărat pentru reformarea bisericii, a militat pentru libertatea gândirii și introducerea limbii cehe în slujbele bisericești, recunoscând numai Biblia ca o autoritate supremă în credința creștină. Jan Hus nu a acceptat teza conform căreia papa "nu greșește". Execuția lui Hus și prigoana declanșată împotriva adepților săi a fost una din cauzele directe ale declanșării războaielor Husite (1419 - 1436).

Jean Calvin, sau pur și simplu Calvin (n. 10 iulie 1509, Noyon — d. 27 mai 1564, Geneva) a fost un reformator religios francez. Alături de Martin Luther, a fost unul din inițiatorii Reformei protestante, în opoziție cu anumite dogme și ritualuri ale Bisericii Catolice romane. Calvin a dezvoltat o doctrină - Calvinismul - relativ diferită de aceea a lui Luther, în special în ceea ce privește practicarea cultului,

considerată o radicalizare a luteranismului. Calvin nu recunoaște decât două sacramente (Taine): Botezul și Comuniunea (Împărtășania). Respinge dogma prezenței reale a "trupului și sângelui Domnului" în împărtășanie, invocarea sfinților, instituția episcopatului, etc. Predicatorii sunt aleși de către credincioși și fiecare din bisericile calviniste este condusă spiritual de un consiliu ales. Calvin crede într-o predestinare absolută a aleșilor și celor condamnați la "judecata din urmă", respingând astfel complet liberul arbitru. Calvin a pus bazele unui guvernământ teocratic protestant intolerant, instituind o represiune severă a adversarilor reformei, mergând până la exil sau pedeapsa cu arderea pe rug (de exemplu: Miguel Servet, acuzat de erezie privind dogma Sfintei Treimi). Femeile erau obligate să se îmbrace în negru și nu aveau voie să se fardeze. Bazat pe texte din Vechiul Testament, a pornit o adevărată campanie de vânatoare a vrăjitoarelor și de combatere a magiei, recurgând la tortură pentru recunoașterea vinovăției.

Însă din cauza creșterii influenței ideilor nominaliste, sunt întreprinse metode pentru combaterea acestui curent. Astfel, în 1235 este introdusă Inchiziția; Inchiziția (din latină inquirere, a cerceta; inquisitio, cercetare) a fost un grup de instituții/tribunale ecleziastice din cadrul sistemului Bisericii Catolice care intenționa să combată public erezia comisă de creștini botezați. Printre cele mai remarcabile personalități care au fost judecați de Inchiziție putem enumera: G.Galilei, G.Bruno.

Un rol important în acest domeniu l-a avut Giordano Bruno. Ideea centrală în învățătura lui G. Bruno este ideea infinității lumii. Bazându-se pe ideile lui Cusanus și Copernic, Bruno considera că lumea este infinită în spațiu și ca număr (teoria universului infinit și teoria multiplicității lumilor). N. Copernicus elaborase teoria heliocentrică: lumea este sferică, deci lumea este finită. Bruno, analizând această concepție, ajunge la concluzia că lumea nu este finită, dar este infinită. Ca consecință, însuși Soarele, situat de Copernic în centrul Universului, se transformă într-un astru, care se pierde în spațiul infinit al lumii. Teoria lui Copernic pentru sistemul Solar este adevărată, dar nu este adevărată pentru întregul Univers. Însă cu toate că spațiul este infinit, Universul, în esența sa, este unul, deoarece Dumnezeu este Unul. Universul, adică totalitatea corpurilor cerești și a lumilor, este Unul ca și Dumnezeu, fiindcă Dumnezeu este chiar substanța lumii (adică Universul are la temelie o singură substanță, un substrat unic, care este însuși Dumnezeu). Bruno considera că natura și Dumnezeu sunt totul. Dumnezeu se află în inima lumii și nu dincolo de ea, cum considera teologia scolastică. El este cauza imanentă (permanentă) creatoare, natura născătoare, iar lumea este o natură născută, ordonată de Dumnezeu. Cu toate că a încercat să combine religia și știința, teoria sa a fost în practică demonstrată că ireală de către G.Galilei și J.Kepler (Kepler a demonstrat că orbita corpurilor cerești nu este sferică, ci eliptică, distrugând conceptul panteist cu privire la perfecțiunea Universului; Galilei demonstrează că lucrurile sunt formate din atomi, ele stând la baza mișcării/transformării corpurilor, contradictoriu cu ideea că Dumnezeu stă la baza mișcării Universului); însăși G.Bruno ulterior a fost ars pe rug din cauze ideilor sale.

Însă acțiunile întreprinse nu puteau rezolva problemele din interiorul Bisericii, adică motivele care au condus la apariția curentelor eretice, astfel fiind organizată Contrareforma. Contrareforma sau Reforma Catolică a fost o mișcare inițiată în anul 1545, de către Papa Paul al III-lea și a avut sprijinul monarhilor catolici din Spania și Imperiul Habsburgic, împotriva răspândirii Reformei Protestante. Între anii 1545 și 1563, în Italia, au avut loc mai multe sesiuni ale Conciliului de la Trento, primul fiind conciliu convocat de către Papa Paul al III-lea și care a luat măsuri pentru :

- oprirea răspândirii protestantismului;
- înnoirea Bisericii Romano-Catolice;
- combaterea abuzurilor și corupției din sânul Bisericii;
- impunerea unor noi discipline severe clerului catolic;
- reorganizarea Inchiziției;
- interzicerea cărților eretice (consemnate în Indexul din 1543);
- crearea de noi ordine religioase care să combată protestantismul și să răspândească catolicismul.

Acțiunile întreprinse de Biserica Romano-Catolică în cadrul Contrareformei au readus la catolicism Polonia și părți însemnate din Ungaria și Germania. De asemenea au apărut noi ordine religioase ca Ordinul Iezuit, Ordinul Ursulinelor și Ordinul Piarist, care au ajutat la revigorarea catolicismului în zonele protestante. În sprijinul Bisericii Romano-Catolice a mai fost și stilul baroc, fiind construite biserici impresionante prin frumusețe și prin programul artistic.

Tot în contextul reformei catolice au fost înființate colegii și universități, în special de către iezuiți, pentru a reduce decalajul științific și intelectual față de lumea protestantă. Astfel au luat ființă Collegium Romanum, Lycée Louis-le-Grand din Paris, Akademia din München, Universitatea din Cluj, Universitatea din Wrocław, etc.

5. Consecințe.

Disputa dintre Umanism și Biserică reprezintă un proces îndelungat în istoria omenirii. Ambele părți doreau să-și consolideze/controlaze pozițiile din anumite motive: Biserica – păstrarea statutului privilegiat, controlul asupra vieții sociale, politice și economice, Umanismul – crearea unei noi mentalități progresiste fără autoritatea Bisericii.

În urma acestui conflict au avut loc mai multe schimbări: Biserica pierde autoritatea politică, cu toate că încă reprezintă o putere mondială din punct de vedere religios; dezvoltarea tehnico - științifică; descoperiri geografice; dezvoltarea culturală a statelor; apariția protestantismului; crearea unei mentalități fără influența laică asupra societății.

Bibliografie

1. Dumitriu, A. Istoria logicii II. București: Editura Tehnică, 1995, p.13.
2. Bușe, D. Istoria gândirii sociale și politice europene. București: Editura Fundației României de Măine , 2005. p.103-140.
3. Braga, M. Istoria filosofiei I. Chișinău: Departamentul editorial-poligrafic al UTM, 1998, p.94-108.
4. <https://ro.wikipedia.org/wiki/Rena%C8%99terea>
5. https://ro.wikipedia.org/wiki/Literatura_Rena%C8%99terii
6. https://ro.wikipedia.org/wiki/Jean_Calvin
7. https://ro.wikipedia.org/wiki/Martin_Luther
8. <https://ro.wikipedia.org/wiki/Contrareforma>
9. <https://ro.wikipedia.org/wiki/Inchizi%C8%99Bie>
10. https://ro.wikipedia.org/wiki/Jan_Hus